

„a zene tulajdonképpen a hite volt”

RITTERSPORN GÁBOR BAKA ISTVÁN RÓL

Frankfurt an der Oder, 1997. június 9.

Kedves Tündel!

Végtelenül szégyellem, hogy ennyire megkésve válaszolok utolsó leveledre, amit itt, a Nyugat Keletén (vagy a Kelet Nyugatán) kaptam meg, egy nagy halom munka, és *жизнейские заботы, даже неприятности* közepette.

Mostanában derült csak fel a horizont, s egy idő óta igyekszem felidézni minden valószínűség szerint meglehetősen emlékezetem szélére szorult múltamat. Magam is alig értem, miért lehet, hogy ennyire nehezemre esik visszaemlékezni egy sor eseményre, melyek pedig igencsak sokat jelentenek számomra. Mindazonáltal ennyit sikerült csak kipréselnem, s meglehet, messze nem érdekes mindaz, amiről írni tudok.

Pistával 1966 őszén ismerkedtem meg Hódmezővásárhelyen, ahol ugyanabban a században szolgáltunk. Későbbi egyetemi kollégáink közül Balázs Misi, Hönig Antal, Tóth Attila és a felülmúlhatatlan Kukovecz voltak még századtársaink, Katona Imre, Bárány Laci, Szilágyi Pista, Eitmann András és Pakusza Vili meg más alakulatokban, de velünk, a mi laktanyánkban húzták le katonaidejüket.

Az első napokban nyilván csak az hozott össze minket, hogy mindketőnket a szegedi bölcsészkarra vettek fel. Igen gyorsan kiderült azonban, hogy ő is nagyon szereti a zenét. Zeneszerzőkről, művekről kezdtünk beszélgetni, s egészen egyszerűen lehetetlen volt nem megszeretni Pistát, aki hihetetlenül plasztikusan el tudta mondani, mi tetszett neki egy darabban és miért, anélkül, hogy a zenei zsargont használta volna. Tudom, mindenkinek mondogatta, nem ért a zenéhez. De kevés jóemberrel találkoztam, hivatásos zenészek között is, aki annyira értette volna magát a zenét, mint Pista.

Akkoriban Mozart volt a legközelebb szívéhez, s fáradhatatlanul magyarázgatta szimfóniai és zongoraversenyei bravúráját és tragikumát. Zenei fejtegetéseink kissé komikusak lehettek, amikor például a *vécét* mosva vitattuk egy-egy mű érényeit. Igen sajnálom, hogy sok mindent nyilván elfelejtettem, de egészen precízen emlékszem, hogyan énekelgettünk részleteket a K. 550-ből 1966 decemberében. Pista nagyon szépen, pontosan énekelt, de olykor nem sikerültek neki a magasabb hangok, amiért ez alkalommal valahogy haragudott magára.

Abszurditásnak tűnhet, hogy a zene miatt szerettem meg Pistát. De messze nem az, ha felidézem, milyen lelkesedéssel beszélt a zenéről, mennyire fontos volt számára a zene. Talán nem túlzok azt mondva, hogy a zene tulaj-

donképpen a hite volt, valami, ami a leghívebben fejezte ki azt, amiért élni szeretett. Ezért lehetett egészen egyszerűen ellenállhatatlan, amikor elragadtatva elmondta, miért is szeret egy zenei konstrukciót.

Lehet, hülyén hangzik, mindazonáltal kénytelen vagyok leírni, hogy Pista meglehetősen egzotikus jelenség volt számomra. Vidékről származott, ezer szál fűzte a környezethez, amelyből jött, s alig volt személyes tapasztalata az e közegeken túli világról. Ismeretei és ítélete viszont messze mélyebbek és pertinensebbek voltak annál, amihez a fővárosi intellektuell-folklór szoktatott. Ennek ellenére vidéki jelenségnek tekintette magát, s véletlenül sem azért, mert mindenáron szerénykedni akart volna. Egyszerűen tisztában volt azzal, hogy egy hagyományban nőtt fel, amit semmiképpen sem akart megtagadni s ami – jóllehet ez nem tűnt fel neki, mert nem érezte szükségesnek, hogy ilyen terminusokban gondolkodjon – egyenértékű volt mindazzal, amit a fővárosi kultúra képviselt, és bizonyos tekintetben talán gazdagabb is. Erről próbáltam beszélgetni vele, de őt különösebben nem izgatta – legalábbis akkor – mi a különbség a kulturális környezetek között, amelyekben első tapasztalatainkat szereztük.

Pista roppant komikusan nézett ki katonaként, akkor is, ha figyelembe veszem, hogy mindannyian igencsak furcsa hadastyánok voltunk. Első pillantásra úgy tűnhetett, hallatlanul rendetlen és fegyelmezetlen, s ezért kelti állig felfegyverkezve is egy vasárnaponként olykor kiránduló fiatalember benyomását, aki általában hat–nyolc kilométert megtéve kezdi felfedezni, mi mindent felejtett otthon. Néhány beszélgetés után derült ki, mennyire rendszeres elme, milyen szigorúan ügyel arra, hogy minden részletében végiggondolja s megvalósítsa elképzeléseit. E felfedezés azonban még mulattatóbbá tette, mert az egyéniség, ami feltárult előttem, távolról sem hasonlított az egyenruhába bújtatott tébláb figurára.

Irodalomról, költészetéről akkoriban is beszélgettünk, de azt, hogy ő is ír verseket, tulajdonképpen véletlenül tudtam meg. Ha jól meggondolom, gyanítanom kellett volna valamit, hiszen rendkívül eredeti megfigyelései voltak Ady, József Attila és Babits stílusáról és nyelvéről. Úgy alakult azonban a dolgok, hogy saját verseiről egy szót sem szólt, s akkor sem akart igazán beszélni róluk, amikor nyilvánvaló lett, mennyire tehetséges költő. Gyakran méltáztunk a laktanya kerítésén túli életről, fel-felidézve saját múltunkat, s ezért mutatta meg egy nap egy fényképét, amelyen tizenhét éves lehetett. Egy gimnáziumi kirándulás alkalmával vették fel, ha jól emlékszem Fertődön: Pista egy barokk szökőkút kagyló-alakú medencéjének pereméről lógatta lábát, háta mögött egy Neptun-figura fenyegette szigonyával, s a kép túloldalán egy részlet állt egy verséből, ami nekem hallatlanul tetszett.* Ő azonban azt tartotta,

* A fényképet és a szöveget lásd Forrás 1996. 5. sz. 18. p.

éretlen próbálkozás csak, és később is hiába kértem, hogy elolvashassam korai műveit. Valamit megmutatott belőlük, ha nem tévedek, 1968 őszén, Szekszárdon, de véletlenül sem értett velem egyet, amikor magyarázgatni kíséreltem, milyen kapcsolatot látok korai és akkoriban írt versei között.

Sokkal többet vitatkoztunk, és sokkal több nézeteltérésünk volt, mint ahogy az távolabb álló megfigyelőknek tűnhetett. Idővel közeledtek viszont az álláspontjaink, s nem feltétlenül azért, mert egyikünknek sikerült volna meggyőzni a másikat. Ez is előfordult persze. Pista tárt fel számomra egy sor végtelenül fontos értéket, Babits életművétől és a líra zenei elemeinek kulcszerepétől a magyar – vagy kelet-európai – kisváros kultúrájáig és Lermontov vagy az orosz századelő paradigmájáig. A legfontosabb tényező mégis az lehetett, hogy volt valami a valósághoz való viszonyunkban, ami mindkettőnket jellemezett. Ezért történhetett, hogy igen hamar megértettük egymást jószerevel be nem fejezett mondatokból, félszavakból is, teljesen függetlenül attól, megegyezett-e a véleményünk, amit nem éreztünk annyira döntőnek, mint azt, hogy körülbelül ugyanabból indultunk ki, s ugyanarra törekedtünk.

Ez különösen megnyilvánult a kort, a rendszert, a politikát és a jövő perspektíváit illető nézeteinkben. Mindketten hazugnak, hipokritának tartottuk a rezsimet, rossz viccnek a jogegyenlőség, a mindenki rendelkezésére álló lehetőségek és a Moszkvától való függetlenség fikcióját, siralmasnak a forradalmi hagyomány meséjét, undorítóknak a szélesebb értelemben vett elit törtetését, gerinctelenségét, felsőbbrendűségi tudatát, megalázónak a korlátokat, amelyeket egy, a szabadság honáról szónokló, de hazáját karrierje mindenkori feltételeiben fellelő hivatalnok-banda szabott a véleménynyilvánításnak, és leverőnek a körülményeket, amelyek arra kényszerítették a túlnyomó többséget, hogy úgy tegyen, mintha mit sem venne mindebből észre. Nem lehettek különösebb illúzióink arról, hogy az állapotok többé-kevésbé belátható időn belül megváltoznának, s arról sem, hogy az erősebb és a vastagabb pénztárca jogára épülő rendszerek szociál-darwinizmusa jelentené az univerzális boldogság ígéretét, bármekkora sikerrel árusították a lehetséges világok legáramvonalasabb demokráciájaként. Egy egalitárius, öngazgató és minden kultúra vívmányait befogadni kész társadalomban szeretttünk volna élni, amelynek központi értéke és motorja a legkülönbözőbb alkotó létformák keresése, összeegyeztetése és tökéletesítése lett volna, s amelyben minden tevékenységet az emberi kreativitás felszabadításának és az együttélés lehetőségei feltárásának igénye ösztönzött volna.

Meggyőződéseink akkoriban alakultak ki, amikor találkoztunk, s nem voltunk képesek egyszer s mindenkorra megfogalmazni őket. Pista nem is törekedett erre, annak ellenére, hogy ezek a kérdések egyre inkább foglalkoztatták. Senki számára nem lehetett titok, hogy a hatóság igencsak figyelt min-